

Отримана 04.06.2024

Прорецензована: 08.06.2024

Прийнята до друку: 12.06.2024

Електронна адреса: ayun@ukr.net

DOI: 10.25264/2312-7112-2024-26-18-22

Кулик А. Екзистенційний діалог: реальність та інтерактивність в філософії Мартіна Бубера. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2024. № 26. С. 18–22.

УДК: 1(091)

Андрій Кулик

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ДІАЛОГ: РЕАЛЬНІСТЬ ТА ІНТЕРАКТИВНІСТЬ В ФІЛОСОФІЇ МАРТІНА БУБЕРА

Стаття присвячена дослідженню концепції екзистенційного діалогу у філософії Мартіна Бубера та її впливу на наш спосіб сприйняття світу та власної особистості. Ми розглянемо концепцію «Я-Ти» як спосіб сприйняття реальності через інтерактивність з іншими та їхнім унікальним буттям. Також покажемо, як філософія М. Бубера підкреслює важливість емпатії, моральної відповідальності та розвиток міжособистісного діалогу.

Відчуття нашої екзистенції нерідко прив'язане до нашої здатності взаємодіяти з іншими та навколишнім світом. У світі інтерактивного спілкування, що формує нашу ідентичність та самореалізацію, філософія діалогу М. Бубера відкриває важливі перспективи для розуміння нашого існування. Його концепція «Я-Ти» і «Я-Воно» не лише нагадує нам про важливість взаємодії між людьми, але й поглиблює наше сприйняття сутності реальності. Поняття «Я-Ти» вказує на взаємність та взаємодію між суб'єктом та об'єктом, де кожна сторона визнається в унікальності та цінності іншої. Це дозволяє нам на певному рівні відчувати емпатію та емоційну зв'язаність з Іншим.

З іншого боку, поняття «Я-Воно» вказує на відчуженість, коли ми сприймаємо іншого як відокремлену сутність. Світ Воно занурений у просторово-часовий континуум, зовнішній і байдужий до усіх людей, речей та явищ. Це може призвести до відчуття віддаленості та кризи міжособистісного діалогу. Отже, розуміння цих концепцій допомагає нам краще розуміти наші взаємини з оточуючим світом, сприяючи розвитку вчужання і сприйняття реальності, виникненню поняття «Я-Ми», де індивідуальна самість інтегрується зі свідомістю інших ідентичностей або особистостей.

Ключові слова: екзистенційний діалог, реальність, особистість, Я-Ти, Я-Воно, Я-Ми, інтерактивність, Інший, емпатія, відповідальність.

Andrii Kulyk

EXISTENTIAL DIALOG: REALITY AND INTERACTIVITY IN THE PHILOSOPHY OF MARTIN BUBER

The article is devoted to the study of the concept of existential dialog in the philosophy of Martin Buber and its influence on our way of perceiving the world and our own personality. We will examine the concept of "I-Thou" as a way of perceiving reality through interactivity with others and their unique being. We will also show how Buber's philosophy emphasizes the importance of empathy, moral responsibility, and the development of interpersonal dialogue.

Our sense of existence is often tied to our ability to interact with others and the world around us. In a world of interactive communication that shapes our identity and self-realization, Buber's philosophy of dialogue opens up important perspectives for understanding our existence. His concept of "I-Thou" and "I-It" not only reminds us of the importance of interaction between people, but also deepens our perception of the essence of reality. The concept of "I-Thou" indicates reciprocity and interaction between subject and object, where each party recognizes the uniqueness and value of the other. This allows us to feel empathy and emotional connection with the Other on a certain level.

On the other hand, the concept of "I-It" indicates alienation, when we perceive the other as a separate entity. The world of the It is immersed in a space-time continuum, external and indifferent to all the people, things and phenomena that exist in it. This can lead to a sense of remoteness and a crisis in interpersonal dialog. Thus, understanding these concepts helps us to better understand our relationship with the world around us, contributing to the development of learning and perception of reality, and the emergence of the concept of "I-We", where the individual self-integrates with the consciousness of other identities or personalities.

Keywords: existential dialog, reality, personality, I-Thou, I-It, I-We, interactivity, Other, empathy, responsibility.

Постановка проблеми: Незважаючи на зростання та появу різноманітних засобів зв'язку, сучасне суспільство зіткнулося з викликом відчуженості та відчуттям самотності, відокремленості. Спілкування, яке відбувається швидко та поверхнево, через смартфон або соціальну мережу, часто не здатне задовольнити потребу людини в комунікації та емпатії. У цьому контексті виникає актуальна проблема розуміння та практикування екзистенційного діалогу, який пропонує філософія М. Бубера.

Дане дослідження спрямоване на аналіз концепцій «Я-Ти», «Я-Воно» і «Я-Ми» у філософії М. Бубера та їхнього практичного впливу на наше розуміння сутності діалогу і сприйняття реальності. Проблема полягає в тому, як уможливити міжособистісну інтерактивність в умовах сучасного світу, де віртуальний світ виявляється домінуючим, а реальна зустріч як подія втрачає свою значущість. Але не потрібно ігнорувати філософію соціальних мереж, що становить важливу частину сучасного культурного ландшафту, в якому вони відіграють роль як інструмент спілкування, засіб інформаційного обміну, платформи самовираження та механізм формування ідентичності.

Однією з ключових тем філософії соціальних мереж є питання про те, як ці платформи впливають на наше власне сприйняття реальності та соціальної інтерактивності. Чи зближують вони нас, створюючи мережу глобального діалогу, чи роз'єднують, зачиняючи нас у віртуальній «бульбашці»? Чи соціальні мережі допомагають і сприяють нам в екзистенційному діалозі, чи, навпаки, є загрозливими для нашої реальності та інтерактивності з іншими?

Актуальність дослідження. Дослідження концепції екзистенційного діалогу в контексті реальності та інтерактивності пропонує переглянути наше сприйняття сучасного діалогу та взаємодії. Воно допоможе зрозуміти, як можна відновити міжособистісні відносини в умовах, коли в соціумі відчувається напруженість, відчуженість, самотність і втрата взаємозв'язку. Розкриття філософських принципів М. Бубера в контексті сучасних реалій фаворизувати нам знайти шлях до побудови більш емпатичного і збагаченого взаємодіалогу, який може сприяти нашій особистісній зрілості та соціальній гармонії.

Мета статті. Полягає в дослідженні концепції екзистенційного діалогу у філософії М. Бубера та її значення для розуміння сутності діалогічного досвіду та взаємодії з іншим. Через аналіз понять «Я-Ти», «Я-Воно» і «Я-Ми» в контексті реальності та інтерактивності, стаття має на меті виявити, як згадані філософські концепції допомагають зрозуміти глибину міжособистісних відносин та стимулюють розвитку емпатії, взаємності, щирості, любові тощо. Крім того, автор статті намагається з'ясувати, як «екзистенційний діалог» за М. Бубером може стати засобом відновлення автентичних відносин між людьми.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство, яке часто називають інформаційним суспільством, створює все більше усамітнення і непорозуміння між людьми. Наші стосунки з конкретною реальністю, відбувається через віртуальні образи, які є лише образами. Віртуальний світ створив нове середовище для проживання людини, яке характеризується інкапсуляцією людини і неможливістю відбутися події-зустрічі. Ця антиреальність впливає на людське життя в тому, що є найфундаментальнішими екзистенціалами: турбота та співчуття. Насправді, турбота є справжньою основою творчості, свободи та інтелекту. Турбота – це сам дух людського буття. Іншими словами, саме в турботі ми знаходимо принципи, цінності та ставлення, які перетворюють нашу екзистенцію і змушують чинити праведно та відповідально. Це ставлення активності, небайдужості, відповідальності та емоційної причетності до іншого.

М. Гайдегер найкраще з усіх філософів усвідомив важливість турботи у своїй книзі «Буття і час»: «Турбота як вихідна структурна цілісність лежить езистенційно-апріорне “до” всякої присутності, тобто завжди вже в усякій фактичній поведінці та положення такого. <...> Теорія і практика суть буттєвої можливості сущого, чие буття треба визначати як турботу» [6, с. 194]. І коли ми щось робимо, це завжди пронизано ставленням турботи. Іншими словами, ми повинні усвідомлювати, що турбота – це основний спосіб буття, який завжди присутній і не може бути вилучений з реальності. Це оригінальний і онтологічний аспект, який не можна повністю ігнорувати.

Турбота – це спосіб самоструктурування та самопізнання, який присутній у самому бутті людини. «Турбуватися» є частиною природи і конституювання людського буття, що розкривається в конкретний спосіб, щоб показати, якою насправді є людина. Піклуватися про когось – це феномен, який виступає як джерело людської екзистенції, що робить можливим такої екзистенції. Людина є учасником життя суспільства, соціальним актором, суб'єктом з особистою та колективною історією, що прагне будувати суспільні відносини на засадах рівності, справедливості, свободи та братерства і який реалізує свій потенціал у конкретних історичних та соціальних умовах сьогодення.

Образ соціальної людини, який ми проектуємо, це насамперед – істота-у-світі-з-іншими, яка завжди перебуває у відносинах, будує своє середовище існування, займається волонтерством, турбується про інших людей, готова страждати і радіти разом з тими, до кого відчуває емпатію і проявляє симпатію чи любов. Як пише сучасний філософ В. Малахов: «Любов як найвищий вияв зустрічі доводить

цю її екзистенціальну діалектику до граничної виразності. Маючи “метафізичний” і “метапсихічний” характер, вона огортає людину як цілісний благодатний світ її оновленого буття: «Почуття “мають”, а любов настає. Почуття перебувають в людині, людина ж перебуває у своїй любові». Водночас, “охоплюючи” весь світ своїм впливом, любов являє собою безпосередню і діяльну “відповідальність Я за Ти”: подвиг і благодать, самозречення і спасіння зливаються в ній воедино» [2, с. 100]. Коли ми живемо в стані любові, ми відчуваємо абсолютну цінність, яка може змінити все у нашому бутті.

Одного дня, коли М. Буберу не було ще чотирьох років, він стояв на балконі з дівчинкою на кілька років старшою за нього. Вони обоє сперлися на перила, і тут відбувся діалог, який не відбувався з його бабусею і дідусем. Як М. Бубер згадує: «Я не пам’ятаю, щоб я говорив про свою матір з цією дівчинкою. Але я все ще чую її слова: Ні, вона ніколи не повернеться» [4, с. 21]. Це був вирішальним досвідом в житті німецько-єврейського філософа, без якого не можливо зрозуміти ні його ранні філософські пошуки, ні пізніший фокус на діалог та зустріч з «вічним Ти». Через більш ніж десять років М. Бубер почав усвідомлювати, що те, що сталося з ним, вплинуло не лише на нього, але й на усіх людей. Саме в контексті цього досвіду філософ ввів слово «Vergegnung», щоб описати невдачу справжньої зустрічі між людьми.

М. Бубер бачив дивовижне розмаїття людських мов як калейдоскоп, в якому мовлення одночасно фрагментується і зберігає себе у первісному стані. Він простежував слово або навіть структуру слова з однієї мови в іншу, і зрозумів, що було втрачено, і що існувало лише в одній з усіх мов. М. Бубер вигадував для себе двомовні діалоги між німцем і французом, євреєм і римлянином, і завдяки цим лінгвістичним іграм, він відчував енергію мовного поля між тим, що один чує однією мовою, і тим, що інший чує іншою. І «це справило на мене глибокий вплив, і впродовж довгого життя виливалося в дедалі ясніше розуміння» [4, с. 25]. Саме тут ми знаходимо суть екзистенційного діалогу, заснованого на досвіді М. Бубера, і це можна визначити як «рецепцію»: переживання іншої сторони стосунків без втрати усвідомлення власної сторони та контраст між собою та іншим.

Коли вісімнадцятирічний молодий філософ приїхав до Відня, він відкрив для себе цілий світ «живого» театру. Те, що М. Бубер дізнався тут про «живе» і промовляюче слово, яке «відбувається» у «між», не обмежувалося художньо незалежною сферою театру. Для нього «живе» слово висвітлює людську екзистенцію і стає одним із шляхів до себе і самості. Для М. Бубера була особливо важливою реальність цієї промови як події у Відні. Вивчивши того дня в театрі, він міг тепер почути її на вулиці міста: «Відтоді іноді траплялося, що серед буденності повсякденності, коли я сидів у садку місцевої корчми в передмісті Відня, до мене долинали розмови з-за сусіднього столика, в якій я сприймав живу, розмовну мову, звуки, що ставали Я-Ти» [4, с. 40].

Слід зазначити, що слово «між» набуває у М. Бубера «значення справжньої філософської категорії, що окреслює онтологічний аспект діалогічної ситуації як такої» [2, с. 102]. В. Малахов цитуючи М. Бубера, додає: «“По той бік суб’єктивного, по той бік об’єктивного, на вузькій окрайці, де зустрічаються Я і Ти, простягається царина Між”: саме тут, “де закінчується душа, але ще не розпочався світ... і полягає сама суть” будь-якої “міжлюдської події”» [2, с. 103]. Для М. Бубера діалог є певним досвідом унікальних стосунків з тим, хто стоїть навпроти мене, і становить суть спів-існування. Компаративний діалог ґрунтується на повазі до відмінностей при збереженні контакту і близькості. Він не завжди і не скрізь шукає приховану основу консенсусу, не створює опонентів як окремих і байдужих особистостей. Діалог – це «уже» певні стосунки, вимогливий обмін «між».

Відносини Я-Ти, з феноменологічної точки зору, належать до категорії безпосереднього досвіду, такого досвіду, який я маю, коли дивлюся на себе, і досвід іншого, який стоїть переді мною. І ці відносини є взаємними, тобто, це рефлексивні відносини Я-Ти. Філософ пише: «Людське життя торкається абсолютності через свій діалогічний характер, бо всупереч своїй єдності людина, якщо вона заглиблюється у своє підґрунтя, не може віднайти буття, що є цілим у собі й уже як таке доторкається до абсолютного; не через зв’язок зі своїм Я, а лише через зв’язок з іншим Я людина може стати цілим. Це інше Я може бути точно таким самим обмеженим і зумовленим, як і вона, у поєднанні пізнається безмежне і нічим не зумовлене» [3, с. 52].

Можна погодитися з австрійським філософом діалогу Ф. Ебнером, що «духовне життя людини найтіснішим чином і нерозривно пов’язане з мовою і, як і мова, ґрунтується на відношенні Я до Ти [5, с. 56]. Ф. Ебнер прожив все своє життя в Австрії і більшу частину його пропрацював простим вчителем. Не мав належної філософської освіти і будучи самоучкою, Ф. Ебнер зміг написати визначну свою працю «Слово і духовні реальності: пневматологічні фрагменти» (1921). І саме ця праця

визначила Ф. Ебнера як талановитого мислителя і поставила його поряд з іншими філософами, що стоять біля джерел філософії діалогу, такими як М. Бубер, Ф. Розенцвейг і Г. Марсель.

«Я» і «Ти» як духовні реальності за своєю природою, не підлягають об'єктивному пізнанню і їх можна пізнати лише через певні описи. Що цікаво, здатність «уловити мову в слові» було властиво таланту Ф. Ебнеру. Бо «щоразу, коли ми замислюємося над своїм духовним життям, то бачимо, що в ньому немає жодного елемента, який не мав би прямого і суттєвого зв'язку зі словом... І це тому, що духовне життя було створене через Слово» [5, с. 268]. Для Ф. Ебнера, Я визначається як те, що екзистує і здатне говорити про себе. Це Я не можна розглядати ізольовано. Я існує у взаємодії з Ти. Я і Ти, а також те, що існує між ними, включаючи слово, стосунки, любов, є духовною реальністю. І лише стосунки з Ти можуть екзистентувати Я, яке є сутністю та джерелом людської екзистенції.

Аналізуючи відносини між Я і Ти, М. Бубер зосереджується на комунікативній дії, обміні та мисленні як можливості, де ці можливості є твоїми і моїми. Ти – це інше «Я». Зрозуміти іншого – означає бути у відносинах з іншим. Потрібно бути залученим у світ іншого, а не робити його світ частиною свого власного. Як вважає французький філософ Е. Левінас, дискутуючи з М. Бубером: «Спільним для онтології та теорії суб'єкт-об'єктних відносин є уявлення про істину, яку можна висловити, а отже, незалежно від того, яку структуру буття вона розкриває, про істину-зміст. Істина виражається словами, первісною функцією яких є позначення смислу, на якому ґрунтується усамітнена і мовчазна думка, а не апеляція співрозмовника» [7, с. 31]. М. Бубер показує, що істина не є змістом, і слова не підсумовують її, таким чином, вона більш суб'єктивна, ніж будь-яка суб'єктивність, і є єдиним доступом до того, що є більш об'єктивним, ніж будь-яка об'єктивність.

На думку М. Бубера, розвиток культур є розширенням об'єктного світу, тобто світу Воно. Подібно до інших філософів, таких як Е. Гусерль та К. Ясперс, він зосередився на духовній кризі сучасного йому суспільства. Людям не вистачає справжнього «особистого» життя, «справжнього» діалогу. Будь-які справжні стосунки з іншим є ексклюзивними у тому сенсі, поки вони тривають. Я зустрічається в кожному інтерактивному Ти, оскільки кожна реальність між Я і Ти включає в себе не лише комунікацію, але й обмін внутрішнім світом. Цей процес є двостороннім: ми впливаємо на інших і водночас самі зазнаємо впливу, збагачуючи наші духовні реальності.

В світі відносин Я-Ти відсутня причиновість, на відміну від об'єктного світу Воно. Соціокультурне поле має певну картину: в центрі – Я-Ти, навколо – світ Воно. У своїй книзі «Я і Ти» М. Бубер фактично пропонує альтернативний світ, в якому історія, мистецтво, філософія і наука відіграють різні ролі. Людська особистість інтегрована в парі Я-Ти, Я-Воно чи Я-Ми. «Воно» є об'єктом серед інших просторих об'єктів, які нас оточують та обмежують. Світ об'єктів, який символізує механістичність, є частиною минулого. Теперішнє належить лише тому, хто промовляє Я-Ти. Майбутнє ж належить спільності Я-Ми, що вказує на спів-буття та колективний розвиток.

Говорячи про філософську антропологію М. Бубера, неможливо оминати увагою його праці про хасидизм. Свої антропологічні міркування філософ робить на прикладі хасидської спільноти часів її розквіту, які поклонялися досконалій людині в особі цадика, в якому безсмертне знайшло своє смертне втілення. Згадуючи своє дитинство, М. Бубер пише: «У дитинстві я отримав образ цадика і крізь запламовану реальність прозирнув чисту ідею, ідею справжнього лідера справжньої громади. У період між юністю та зрілістю ця ідея виникла в мені через пізнання хасидського вчення про досконалу людину, яка реалізує Бога у світі» [4, с. 49]. Саме в такій спільноті М. Бубер вбачав зразкову модель людської спільнотності, а також «справжнього» діалогу між Я і Ти.

Погоджуюсь з думкою М. Бубера, що «філософська антропологія не розраховує звести всі проблеми філософії до людського буття або, що називається, поставити всі філософські дисципліни з голови на ноги. Вона прагне тільки до пізнання самої людини» [3, с. 122]. Філософ намагався зв'язати філософську антропологію з іншими галузями філософського пізнання. Коли людина екзистує в світі як у своєму домі, антропологічна проблема розчиняється в загальних космологічних сценаріях. З іншого боку, в часи, коли ідея впорядкованого всесвіту руйнується, роздуми про людину, її призначення і долю набувають особливого сенсу, а отже, і самостійності та відповідальності.

З міркувань М. Бубера ми бачимо, що він значною мірою ототожнює філософсько-антропологічний концепт людини з її самопізнанням. Історія філософських рефлексій про людину тісно пов'язана з її внутрішнім самоусвідомленням людської особистості. Отже, філософія людини є не що інше, як самосвідомість людини, екзистенційна рівновага поміж внутрішнім світом і зовнішньою реальністю. Ця рівновага дозволяє людині знайти гармонію між своїм внутрішнім діалогом та вимогами

суспільства. На думку єрусалимського філософа, людина – таємниця, яка гідна подиву. Ні релігія, ні філософія, ні наука не в змозі розкрити усю таємницю. Справді, ми маємо справу з невичерпним світом самоті, який є пластичним і динамічним.

Як пише М. Бубер: «Людина з давніх давен знає, що саме вона є для себе предметом, найбільш достойним пізнання, однак уникає висвітлювати цей предмет в цілісності його буття і сенсу існування» [3, с. 11]. Філософ вважає, що проблема людини та її особистості набуває особливої та оригінальної гостроти завдяки св. Августина, який заклав основи філософської антропології та персоналізму. У Августина, як і у Б. Паскаля, людина більше не говорить про себе в «третьій особі» в дусі античної філософії; вона більше не розглядається як частина світу, як предмет поміж предметів. На думку М. Бубера, для цих філософів «Я» здивоване метафізичною таємницею власної екзистенції, усвідомлює свою унікальну «інакшість» у тотальності буття і стає власною найбільшою проблемою, занурюючись у нескінченну глибину своєї душі.

Для св. Августина, людина є «*grande profundum*» (з лат. мови – безмежна глибока таємниця), і має бути виявлена зі своєї утаємниченості, відображена у повноті свого буття, розкрита в контексті призначення і сенсу людської екзистенції в усій її глибині та складності. М. Бубер описує спосіб буття людини у світі як внутрішньо суперечливе відношення «Я-Ти» і «Я-Воно», і за своєю споконвічною полярністю, яка відома ще з античності, по-різному інтерпретувалася. Для нашого філософа, «світ двоїтий для людини згідно з її двоїтим ставленням. Якщо промовляється Ти, то співпромовлено Я словесної пари Я-Ти. Якщо промовляється Воно, то співпромовлено Я словесної пари Я-Воно... Немає жодного Я само по собі, а є лише Я засадничого слова Я-Ти та Я засадничого слова Я-Воно» [1, с. 25-26]. М. Бубер прагнув зрозуміти анонімну та позаісторичну істину, яка, як кажуть, ховалася під різними наративами в історії культури.

Єрусалимський філософ постулює відношення «Я-Ти» як апіорну детермінацію людського існування, справжню форму особистісного буття. Для нього цей зв'язок є первинним у своєму найвищому, апіорно аксіологічному статусі, оскільки він визначає людяність людини на основі діалогу. Виходячи з діалогічного характеру цього зв'язку, М. Бубер прагнув пояснити фундаментальну природу особистості і механізми формування Я. Мислитель інтерпретує відношення «Я-Ти» як стосунки, що охоплюють багато реальних граней буття і, будучи вилученими з потоку темпоральності, властива лише сучасна реальність.

Для М. Бубера, екзистенційний діалог – це багатомірне, унікальне поле стосунків, сповнене символічним значенням. За М. Бубером, діалог характеризується тим, що спілкування людини зі світом відбувається на екзистенційному рівні між Я і Ти. В цьому відношенні «Я-Ти» як сфера духовної реальності між людьми й спільнотою сприяє виходу за межі особистісного буття і виникненню нового формування – інтерактивності спільності, яка освячена любов'ю. У екзистенційному діалозі «таємниця» людського буття проникає в «таємницю» іншого і через їх взаємну онтичну домовленість стає конститууючим принципом буття-в-світі. Сутнісне «Ти» відповідає сутнісному «Ми», яке потенційно включає в себе «Ти». Виникає щось, чого не вистачає Я і Ти, але в полі інтерактивності виникає реальне «між», через що й утворюється екзистенційний діалог.

Література:

1. Бубер М. *Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням*. Київ: Дух і Літера, 2012. 272 с.
2. Малахов В. *Етика спілкування*. Київ: Либідь, 2006. 400 с.
3. Buber M. *Das Problem des Menschen*. Heidelberg: Verlag, 1971. 174 s.
4. Buber M. *Meetings: Autobiographical Fragments*. London: Routledge, 2002. 113 p.
5. Ebner F. *The World and the Spiritual Realities. Pneumatological Fragments*. Washington: The Catholic University of America Press, 2021. 296 p.
6. Heidegger M. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1967. 437 s.
7. Levinas E. *Noms Propres*. Paris: Fata Morgana, 1976. 192 p.